

219 Een gewond dier in een kooi

Het duurde de avond van 15 oktober 2023 slechts enkele minuten. Daarin overbrugde ik bijna 57 levensjaren: Ik belde aan en al snel verscheen een hoofd voor het getraliede deurvenster, ogen die me monsterden. Direct daarna zwaaide de deur open. Voor me stond een kleine man in een zwart uniform – vast een gevangenvaarder. Ik noemde mijn naam en gaf hem mijn paspoort. Hij bladerde, keek me opnieuw aan, gaf me een hand en zei: “Welkom, meneer Steenberg.” Het was dinsdag 3 januari 1967, ik was 23 jaar en stapte een volkomen nieuwe wereld binnen – de gevangenis ‘Noorderschans’ in Winschoten.

Die avond keek en luisterde ik: “Ik ben hoopvol, bang, kwetsbaar, een gewond dier in een kooi. Ik zit hier vanwege het beramen van een moord. Goddank is het zover niet gekomen. Maar door mijn gangstermentaliteit vond ik dat hij het verdiende omdat hij mij bestolen had. Hij had de code gebroken. Dát was mijn rechtvaardiging om hem te willen vermoorden. Mijn moeder bracht me de code bij, zo werd ik opgevoed.”

We werden overrompeld, zeiden geen woor. Naast mij schoof Louise naar voren op de bank; ze boog voorover, één elleboog op haar knie, een hand onder haar kin – een teken van haar opperste concentratie. We zogen de woorden en beelden op: we keken naar de eerste aflevering van ‘Dokter Ruben’. Hij bezoekt daarin een Amerikaanse gevangenis, wordt groepsgenoot van een zelfhulp-therapiegroep van langgestrafte gedetineerden. Hij mag vrijuit met ze spreken, luistert langdurig naar James Cross én naar diens moeder die hij thuis bezoekt. Louise en ik wisten van elkaar dat we hetzelfde dachten: Noorderschans, Winschoten.

“Er is al veel geheeld. Maar soms ben ik nog zo gevaarlijk als een gewond dier in een kooi. Maar anderen met net zo’n opvoeding hebben een andere keuze gemaakt. Ik niet, ik koos het slechte pad. Ik ben een crimineel, ik verdien mijn celstraf om zo de samenleving te beschermen. Maar, ik heb aan mezelf gewerkt en verdien het om weer terug te gaan naar de samenleving. Verdien ik dat? Dat is niet aan mij, dat moeten anderen beoordelen, wat ik wel en niet verdien. Maar ik ben niet het slachtoffer.”

Boeten – typisch gevangenisjargon, een verkorting van het woord *uitboeten*: het is de erkenning, het diepe besef dat de *straf volledig moet worden ondergaan, de schuld gedragen* omdat de lei schoon moet. Toen ik James Cross deze woorden hoorde uitspreken – “ik verdien mijn celstraf ... ik ben niet het slachtoffer” – was ik terug in ‘de Noorderschans’. Hoe vaak heb ik – toen nog maar midden twintig – daar grote kerels klein zien worden, (heel) langgestraften horen boeten?! Herinneringen die mij m’n hele verdere leven hebben vergezeld.

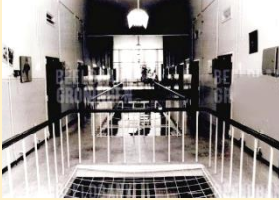
“Een van de dingen waarmee ik het hier moeilijk heb is de wetenschap dat mijn moeder binnenkort doodgaat. Kom ik nog op tijd vrij om haar weer te zien? Dat is haar droom. Veel schuldgevoelens. Ik dacht niet aan haar toen ik in de fout ging. Ik weet niet wat ik zonder haar moet. Ik ben bang dat de beoordelingscommissie vooral de duivel ziet die in mij schuilt en mij nog steeds een gevaar vindt. Dan blijf ik dat ‘gevaar voor de samenleving’. Hoewel ik ook aan mijzelf heb gewerkt.”

Het zijn de woorden van ‘een gewond dier in een kooi,’ bij wie al veel is geheeld, ‘maar soms ben ik nog zo gevaarlijk als een gewond dier.’ James Cross leerde ‘de code’ van zijn misdadige vader die uit beeld verdween en van zijn moeder die geen weerstand bood. Maar hij wijst hén niet als daders aan en zichzelf niet als slachtoffer – ‘ik verdien mijn celstraf’.

Waar keek ik eigenlijk naar? Ik denk dat menigeen de wenkbrauwen frons. Is dit wel echt, is het niet ‘gewenst gedrag?’ (Bijna)moordenaars, geweldplegers – is de ‘code’ waarmee ze zijn opgevoed en waardoor ze ernstige misdrijven pleegden nog wel veranderbaar? Wordt het waarden- en normenkader van een mens niet grotendeels in de jonge jaren gevormd? Huilende misdadigers, grote mannen die hun moeder missen, pijnlijk eerlijk zijn, niet door zelfmedelijden geplaagd worden, wel hun eigen verantwoordelijkheid erkennen en daarin hard voor zichzelf en

elkaar zijn om elkaar vervolgens liefdevol te omhelzen? 'Dokter Ruben Terlouw verbaast zich aanvankelijk ook en erkent "Wil ik hun menselijkheid wel aanschouwen?" Het is best lastig om het Goethes Faust na te zeggen: "Zwei Seelen wohnen, ach, in meiner Brust"? Is het moeilijk te erkennen dat deze woorden voor élk mens geldigheid hebben?

Boeten – Emile was in 1966 een Limburgse bank binnengelopen, een revolver in zijn broekzak. Nee, hij had alleen maar willen dreigen. Maar toen een bankemployee de euvelde moed had hem van achteren een pootje te lichten had Emile in een flits de revolverhamer gespannen en geschoten, raak geschoten – twee mensen stierven uiteindelijk aan hun verwondingen. Hij was veroordeeld tot 12 jaar en werd in de Noorderschans geplaatst – een 'nieuwe' gevangenis in een

oud gebouw met plaats voor 26 gedetineerden die – aldus een ministerieel besluit – "door een grote mate van onvermogen tot sociale aanpassing niet of nog niet op hun plaats zijn in de vooral op gemeenschappen van grotere omvang gebaseerde regiems" Het doel van het tijdelijke verblijf in de kleine gevangenis Noorderschans was: "Meer persoonlijke aandacht [...] opdat zij niet dusdanig in een isolement geraken, dat het beoogde proces van resocialisatie geen effect sorteert".

Emile was – zo bleek uit zijn in tal van rapporten vastgelegde levensgeschiedenis – een zachte, vriendelijke, hulpvaardige jongen geweest die echter – eenmaal volwassen – op zijn levensweg volledig op hol was geslagen. Uiteindelijk liep die weg dood in dat bankgebouw, waarna een plaatsing in Noorderschans volgde. Toen ik op de televisie James Cross de verantwoordelijkheid hoorde aanvaarden voor zijn misdaad, was het alsof ik opnieuw Emile hoorde.

Nergens en nooit heb ik zoveel over menselijk gedrag geleerd als toen, in die kleine gevangenis in Winschoten, waar ik moordenaars, doodslagers, brandstichters, berovers, verkrachters, oplichters en nog veel meer bijzondere en vaak ook beruchte mensen heb ontmoet – boeters én niet-boeters. Emile was één van hen. Hij was een moordenaar, nee, hij had vermoord en boette daarvoor wél en op een wijze zoals ik nooit meer iemand heb horen boeten. Tot 15 oktober 2023.

Mogelijk bestaat voor velen de wereld uit goede en kwade mensen. Dat maakt het leven veel overzichtelijker want je kunt jezelf dan bij de goeden rekenen en dus beter oordelen over anderen. Je kunt dan zelfs dankbaar zijn dat je 'niet bent zoals zij'. Ik ben echter dankbaar voor het feit dat ik zo'n 57 jaar geleden heb geleerd dat deze manier van denken een ernstige vorm van zelfoverschatting is, een miskennis van het feit dat in élk mens het kwaad zijn schuilplaats heeft. Er is slechts een smalle marge tussen een oorbaar, wellicht zelfs vroom leven en het leven van Emile en James Cross: een leven als 'een gewond dier in een kooi'. Voor Dokter Ruben Terlouw kwam de ontdekking daarvan als een schok, voor mij indertijd niet minder.

De filosoof Hannah Arendt (1906-1975) ontmaskerde die smalle marge in haar boek *'Eichmann in Jeruzalem: een verslag over de banaliteit van het kwaad'*. Er was nogal wat kritiek op haar gedachtegoed en het valt natuurlijk ook niet mee om te moeten lezen dat binnenin ons, 'gewone mensen', het kwaad zijn schuilplaats heeft. Het kan zomaar tevoorschijn komen: je bent tevreden met jezelf, je bent niet meer met jezelf en naasten in gesprek over goed en kwaad, je hebt de morele moed verloren om verantwoordelijk te willen zijn, nee te zeggen tegen het kwaad.

Ik heb beklemd geluisterd, ruim een halve eeuw geleden – 25 jaar oud – naar Emile; op 15 oktober 2023 en tachtig oud naar James Cross. Heb jij ooit naar een mens geluisterd die een misdaad beging en daarvoor uitboette? Wilde je toen de andere kant van die mens onder ogen zien?

Wie nog nooit met kwaad gevogt zijn of haar verantwoordelijkheid uit het oog heeft verloren mag de eerste steen werpen.

Muziek

- [O, welch ein Lust](#); het Koor der Gevangenen uit de opera *Fidelio* van Ludwig van Beethoven in een fraaie beeldregie
- [Nowhere Man](#) van de Beatles, in een bewerking van Louis van Dijk, orgel
- [American Tune](#) – Paul Simon, 1975 – het failliet van de Amerikaanse droom, in 2023 meer dan ooit.